

Mahdollisuus, välttämättömyys ja luodut ikuiset totuudet Descartesin filosofiassa

JAN FORSMAN

Tässä artikkelissa käsittelen Descartesin ikuisten totuuksien välttämättömyyteen liittyvää ongelmaa. Teoksessa *Mietiskelyjä ensimmäisestä filosofiasta* (1641–1642; tästä eteenpäin *Mietiskelyt*) Descartes nostaa esiin käsitteen ikuisista totuuksista, käyttäen esimerkkinään kolmiota:

“[K]un esimerkiksi kuvittelen kolmiota, sillä on kuitenkin todella jokin määrätty luonto, olemus tai forma, muuttumaton ja ikuinen (*natura, sive essentia, sive forma, immutabilis & aeterna*), jota minä en ole aikaansaanut ja joka ei riipu minun mielestäni – vaikka sellaisia kuvioita ei ehkä ikinä olisi ollut olemassa ajatteluni ulkopuolella.” (AT VII, 64; CSM II, 44–45; Teokset II, 67.)

Kolmion muuttumattomaan ja ikuiseen luontoon kuuluu esimerkiksi, että sen kolme kulmaa ovat yhteenlaskettuna 180°. Se on totta kolmiosta, vaikka yhtään yksittäistä kolmiota ei olisi koskaan ollutkaan olemassa. Eräät ajattelemieni asioiden piirteet ovat siis Descartesin mukaan *ajattelustani riippumattomia*. *Filosofian periaatteissa* (1644; tästä eteenpäin *Periaatteet*) Descartes tarkentaa, mitä katsoo kuuluvaksi näihin ikuisiin totuuksiin: “Tällaisia [ikuisia totuuksia] ovat ‘saman asian on mahdotonta samalla sekä olla että olla olematta’, ‘tehtyä ei saa tekemättömäksi’, ‘se, joka ajattelee, ei voi olla olematta olemassa silloin, kun se ajattelee’ ynnä lukemattoman monet muut.” (AT VIIIA, 23–24; CSM I, 209; Teokset III, 54.) Ikuisia totuuksia ovat siis ainakin matemaattiset ja geometriset tosiseikat sekä ristiriidan laki. Samoin Descartesin kuuluisa lause “ajattelen, siis olen” lukeutuu ikuisten totuuksien joukkoon. Descartesin ikuiset totuudet olisivatkin siis loogisesti *välttämättömiä*. Niillä on kyseinen olemus riippumatta ulkoisten kohteiden olemassaolosta tai siitä, ajattelenko niitä lainkaan.

Kuitenkin kirjeenvaihdossaan Descartes pitää itsepintaisesti kiinni käsityksestään, että ikuiset totuudet ovat Jumalan vapaasti luomia ja Jumala olisi voinut luoda ne erilailla. “[Ikuiset totuudet] ovat tosia tai mahdollisia vain siksi, että Jumala tuntee ne tosina ja mahdollisina [...] Jumala ei kuitenkaan tunne totuuksia sellaisina, että ne olisivat totuuksia hänestä riippumattakin.” (AT I, 149; CSMK, 24; Teokset I, 270.) Näin ollen luodut ikuiset totuudet eivät tarkkaan ottaen olisikaan välttämättömiä vaan *kontingenteja*. Ne voisivat olla myös toisella tavalla.

Artikkelin alkuun esittelen Descartesin modaalista metafysiikkaa sekä luotujen ikuisten totuuksien kontingenttiudesta seuraavia tulkinnallisia vaikeuksia. Tämän jälkeen pureudun kolmeen erilaiseen ratkaisuyritykseen kommentaarikirjallisuudessa (Frankfurt 1977; Curley

1984 & Bennett 1994) ja osoitan, miksi ne eivät riitä vastaamaan ongelmaan. Lopussa vedän johtopäätöksiä ja luonnostelen mahdollisen ratkaisun.

1. Luodut ikuiset totuudet

Näkemyks, jonka Descartes Jumalan ja luodun todellisuuden suhteesta esittää *Mietiskelyissä* ja *Periaatteissa*, on varsin perinteinen. Kaikki olemassa oleva todellisuus on Jumalan luomaa ja siis Jumalasta riippuvaista. (AT VII, 70; AT VIIIA, 13; CSM I, 200; CSM II, 48; Teokset II, 71; Teokset III, 45.) Kirjeenvaihdossaan Descartes vie kuitenkin näkemyksen Jumalasta kaiken olevan tekijänä vielä pidemmälle. Jumala ei määrää ainoastaan sitä mikä on aktuaalisesti totta vaan jopa sen minkä on *mahdollista* olla totta – Jumala ei luo ainoastaan totuutta vaan myös *mahdollisuuden*. Toisin sanoen luodessaan Jumalaa eivät rajoita tosiasiat hänen luomiensa luontojen olemuksesta. Mielelleni selvät ikuiset totuudet ovat Jumalan vapaasti luomia ja Jumala olisi halutessaan voinut luoda ne erilaisiksi.¹

Ensimmäinen kirje, jossa Descartesin kanta nousee esiin, on osoitettu Mersennelle, 15.4.1630 (AT I, 145–146; CSMK, 22–23; Teokset I, 268–269).² Descartes käsittelee asiaa myös kirjeissä Meslandille 2.5.1644 (AT IV, 117–119; CSMK, 234–235; Teokset III, 375–376), Arnauldille 29.7.1648 (AT V, 224; CSMK, 358–359; Teokset IV, 326–327) ja Morelle 5.2.1649 (AT V, 272–274; CSMK, 363–364; Teokset IV, 332–333) sekä *Keskustelussa Burmanin Kanssa* vuodelta 1648 (AT V, 159–160; CSMK, 343; ei suomennettu). Descartes pitää siis kiinni kannastaan jo vuonna 1630, ennen *Metodin esityksen* (1637) ja *Mietiskelyjen* kirjoittamista, ja pitää siitä yhä kiinni vuonna 1649. Kanta on myös ilmeisen sama vuonna 1630 ja 1649, joskin vuodesta 1644 eteenpäin Descartes on selvästi siirtynyt vahvemmin painottamaan ihmisen kykenemättömyyttä käsittämään kaikkia kannan yksityiskohtia. ”Jumala ei voi olla määrätty tekemään todeksi, että ristiriitaiset väitteet eivät voi olla yhtä aikaa tosia [...] Vaikka tämä on totta, meidän ei pidä pyrkiä sitä ymmärtämään, koska luontomme ei siihen kykene.” (AT IV, 118; CSMK, 235; Teokset III, 376) Jumalan kaikkivoipuus on siis Descartesin mukaan ihmisjärjen ylittävää. Vaikka me ymmärrämmekin ikuiset totuudet välttämättöminä, ovat nekin täysin ja vapaasti riippuvaisia Jumalasta. Jumala on paitsi kaikkivoipa myös täysin vapaa eikä Jumalan voimaa voi rajoittaa ihmisjärjen logiikalla. Jumalan niin halutessa olisi mahdollista, että ulkona samanaikaisesti sekä sataa että ei sada.

Koska Descartes kannatti ikuisten totuuksien vapaata luomista sekä ennen että jälkeen *Mietiskelyjen*, on hän välttämättä kannattanut doktriinia myös *Mietiskelyjä* kirjoittaessaan. Vaikka itse doktriini ei yhdessäkään kuudesta mietiskelystä esiinny suoraan, on eräistä muo-

¹ Loogisten totuuksien riippuvuus Jumalasta oli vanha ongelma ja sitä olivat käsitelleet jo Akvinolainen, Duns Scotus ja Suárez. Descartesin kanta asiaan oli kuitenkin heihin katsottuna poikkeuksellisen radikaali. Yleinen skolastinen näkemys asiasta oli, että Jumalan kaikkivoipuus on loogisten välttämättömyyksien rajaamaa, jolloin tietyt totuudet ovat välttämättömiä niin ihmisille kuin Jumalallekin. Välttämätön on välttämätöntä kaikille mielille, olivat nämä luotuja tai ikuisia. Descartes katsoo tämän rajoittavan Jumalaa liikaa. (Ks. Alanen 2000, 258; ks. myös Frankfurt 1977; Curley 1984; Alanen & Knuutila 1988 sekä Alanen 2008.)

² Kanta oli kuitenkin Mersennestä vaikea hyväksyä, joten Descartes joutui puolustamaan sitä uudestaan toisessa kirjeessä, päivättyä 6.5.1630. (AT I, 149–150; CSMK, 24–25; Teokset I, 270–271.) Mersennellä oli tämän jälkeenkin vielä vaikeuksia Descartesin kannan suhteen, joten asiaa käsiteltiin vielä kolmannenkin kerran, kirjeessä päivättyä 27.5.1630. (AT I, 151–153; CSMK, 25–26; ei suomennettu).

toiluista mahdollista lukea Descartesin sijoittavan näkemyksen tekstiin epäsuorasti. Descartes joutuu myös ottamaan näkemykseen kantaa ja puolustamaan sitä vastatessaan teoksen loppuun koottuihin Vastaväitteisiin. (Ks. erityisesti AT VII, 380, 432, 435–436; CSM II, 261, 291, 293–294; Teokset II, 286, 306–307, 309)

Näkemyksistä luoduista ikuisista totuuksista on mahdollista erottaa epäsuoraan *Mietiskelyistä* kahdesti. *Ensinnäkin* se ilmenee Pettävän Jumalan skenaariorissa, joka esiintyy ensimmäisen kerran Ensimmäisessä Mietiskelyssä. *Toiseksi* se on erotettavissa myös Kolmannesta ja Viidennessä Mietiskelystä, joissa Descartes ilmaisee täyden varmuuden ikuisista totuuksista riippuvan varmuudesta Jumalan olemassaolosta.

Pettävän Jumalan skenaario on Ensimmäisessä Mietiskelyssä esiintyvän metodisen epäilyn viimeinen ja laajin muoto. Se kuuluu lyhykäisyydessään näin: kenties Jumala on luonut minut niin, että erehdyn kaikessa, jonka katson ymmärtäväni kaikkein evidenteimmin. (AT VII, 21–22; CSM II, 14–15; Teokset II, 34–35.) On olennaista huomata, ettei Jumalan tarvitse erityisesti tulla jokaisen näkemyksemme väliin. Skenaariolle riittää, että luontomme saattaa olla sellainen, ettemme tavoita asioiden oikeaa laitaa, vaikka käyttäisimme kognitiivisia kykyjämme täydellisesti. Kysymys onkin viimekädessä meidän *epätäydellisestä luonnostamme* sekä sen Tekijästä. (Vrt. *Periaatteet*: AT VIIIA, 10; CSM I, 197; Teokset III, 41)

Jos Pettävän Jumalan skenaarion asettaa ikuisien totuuksien kontekstiin (mikä on oikeutettua, sillä skenaario kyseenalaistaa myös selvät ja tarkat havainnot, joiden avulla ikuiset totuudet tunnistetaan), muotoutuu se seuraavasti: Jumala on voinut luoda minulle loogiset ikuiset totuudet, jotka eivät kuitenkaan vastaa mitään todellisia seikkoja maailmasta. Minun ymmärrykseni ja todellisuuden välille syntyisi tällöin ylittämätön kuilu. Selvät ja tarkat havainnot saattavat vakuuttaa minut kyseisellä havainnon hetkellä, mutta mikään ei takaa niiden olevan yhtäläisiä todellisuuden kanssa. Vaikka ymmärtäisin oman kognitiivisen luontoni mukaisesti hyvin, tai vaikka saavuttaisin ymmärrykseni kognitiivisen huipun, se ei välttämättä ole sama asia kuin *oikein ymmärtäminen*. Tästä johtuen emme voi Descartesin mukaan tietää edes selviä ja tarkkoja havaintoja tai ikuisia totuuksia *täysin varmasti* ennen kuin tiedämme Jumalan olevan olemassa. Tämä tulee esille jo Kolmannessa Mietiskelyssä (AT VII, 35–36; CSM II, 24–25; Teokset II, 45–46) sekä erityisesti Viidennessä (AT VII, 69–71; CSM II, 47–49; Teokset II, 70–71).

Jos Jumala olisi asettanut ajattelullemme ilmeisiä ja välttämättömiä totuuksia, mutta ei olisi *luonut* noita totuuksia välttämättömiksi, olisi tämä Descartesin mukaan pettäjä. (Ks. e.g. AT VII, 143–144; CSM II, 102–103; Teokset II, 125). Jumalan ei siis tarvitsisi pettää meitä aktiivisesti vaan riittää, että hän ei vain olisi luonut asioita, jotka meistä näyttävät olemassa olevilta ja evidenteilta. Toisin sanoen riittää, että Jumala *sallii* meidän tulla petetyiksi. Näin ollen meillä voi olla varmaa tietoa vain, kun tiedämme luontomme Tekijän – siis Jumalan, joka ei petä. Koska Jumala ei ole pettäjä, meille välttämättömät totuudet kertovat jotain myös todellisuudesta ollen yhtäpitäviä sen kanssa, miten asiat todella ovat. Descartes tuntuukin kannattavan eräänlaista versiota totuuden korrespondenssiteoriasta. Totuuden ja todellisuuden on oltava *metafyysisesti toisiaan vastaavia*. (Ks. e.g. AT VII, 69–71, 79–80, 381; CSM II, 48–49, 55, 262; Teokset II, 70–71, 77–78, 287.)³

³ On kuitenkin syytä huomata Descartesin näkemyksen eroavan merkittävästi uudemmassa *semanttisesta* korrespondenssiajattelusta. Descartes näyttää yhdistävän totuuden olemassaoloon niin, että jos jokin (ajattelu) on olemassa, se on totta. (Ks. AT II, 597; CSMK, 139; Teokset I, 305.) Täten totuus olisikin Descartesille *metafyysinen* käsite, eikä niinkään proposition ominaisuus kuten nykyisessä korrespondenssiteoriassa. Tätä

2. Luotujen ikuisten totuuksien ongelmallisuus

Descartesin ikuisten totuuksien kontingenttiudessa on tarkkaan ottaen erotettavissa kaksi eri ongelmaa. Näistä ensimmäinen (Ongelma I) on kuitenkin saanut tutkimuskirjallisuudessa enemmän huomiota osakseen (ks. e.g. Frankfurt 1977; Curley 1984; Alanen & Knuuttila 1988; Bennet 1994), vaikka jälkimmäinen (Ongelma II) on mielestäni vaarallisempi Descartesin kokonaisprojektia ajatellen.

Ongelma I on tiivistettävissä seuraavasti. Descartes katsoo, että

- (1) Ikuiset totuudet ovat välttämättömiä, ja
- (2) Jumala luo ikuiset totuudet täysin vapaasti

Näistä kohta (2) on tässä olennainen. Näyttää nimittäin siltä, että

- (a) Jos Jumala luo ikuiset totuudet vapaasti, niin on mahdollista, että ikuisia totuuksia ei olisi

Tästä tuntuu seuraavan:

- (b) Jos on mahdollista, että ikuisia totuuksia ei olisi, niin ne eivät ole välttämättömiä

Jos siis hyväksymme kohdat (a) ja (b), emme tunnu kykenevän hyväksymään kohtia (1) ja (2) Descartes kuitenkin selvästi kannattaa molempia. Kuinka siis selittää sekä kohta (1) että (2)?

Ongelma II on puolestaan seuraava. Kuten todettua, Descartes sitoutuu totuuden ja todellisuuden metafyyssiseen vastaavuuteen. Tämä käy ilmi niin *Mietiskelyistä* kuin *Periaatteista* ja on erityisen olennainen hänen tieteellisille kirjoituksilleen. (Vrt. AT II, 597; AT VIII A, 9–10, 16–17; CSM I, 197, 203; CSMK, 139; Teokset I, 305; Teokset III, 41, 47–48.) Jos ikuiset totuudet ovatkin Jumalan vapaasti luomia, olisi välttämättömyys ilmeisimmin eri asia Jumalalle ja ihmiselle. Ikuisten totuuksien välttämättömyys todetaan selvällä ja tarkalla havainnolla, jotka Descartesin mukaan ovat tosia. Jos välttämättömyys ei ole sama Jumalalle ja ihmiselle, on mahdollista, että myös totuus voi olla eri asia Jumalalle ja ihmiselle. (Vrt. AT VII, 145; CSM II, 103; Teokset II, 125–126.) Koska Descartes kuitenkin vaatii totuuden metafyyssistä yhtäläisyyttä todellisuuden kanssa, ollen siis sama niin Jumalalle kuin ihmiselle, olisi tämä syvästi ongelmallista Descartesin metafyyssiselle ja tieteelliselle projektille. Onkin mielenkiintoista, että Ongelma II on jäänyt vähälle huomiolle tulkintakirjallisuudessa, vaikka se on mielestäni olennaisempi. Luotujen ikuisten totuuksien ongelma on kyettävä ratkaisemaan niin, ettei totuuden metafyyssinen korrespondenssi vaarannu. Katsonkin, että syy Ongelman II vähälle huomiolle kirjallisuudes-

tukee erityisesti Neljäs Mietiskely (AT VII, 54–55, 60–62; CSM II, 38, 42–43; Teokset II, 59, 63–64), jossa epätoisuus määritellään totuuden puutteeksi tai negaatioksi ja osallistumiseksi *olemattomaan*. (Ks. myös Viidennet Vastaväitteet: AT VII, 376, 378; CSM II, 258, 260; Teokset II, 283–285. Vrt. *Periaatteet*: AT VIII A, 17; CSM I, 203–204; Teokset III, 48.) Salliakseen meidän erehtyvän, Jumalan ei tällöin tarvitsisi kuin olla luomatta asioita, jotka meille näyttävät evidenteiltä. Toisin sanoen, olla *aktualisoimatta* niitä osaksi olemassa olevaa todellisuutta.

sa on Pettävän Jumalan roolin huomioimattomuus kysymyksen käsittelyssä. (Poikkeuksena Cunning 2014b. Myös Frankfurt 1977 ja Bennet 1994 viittaavat tähän puoleen. Tulen kuitenkin edempänä osoittamaan, etteivät heidän vastauksensa siihen ole riittäviä.)

Seuraavassa kappaleessa esittelen kolme tulkintakirjallisuudessa esiintynyttä suosittua ratkaisuvaihtoehtoa luotujen ikuisten totuuksien ongelmaan sekä niiden tunnetuimmat edustajat. Kuten todettua, nämä vaihtoehdot ovat lähtökohtaisesti pyrkimyksiä Ongelman I ratkaisemiseen, johtuen Ongelman II vähemmästä huomiosta. Tulen kuitenkin viittaamaan myös Ongelmaan II niiden yhteydessä.

3. Ratkaisuyrityksiä luotujen ikuisten totuuksien ongelmaan

Alkuun on hyvä kysyä, onko Descartes sitä mieltä, että mitään täysin välttämättömiä totuuksia ei ole? Voiko luotujen ikuisten totuuksien alaa rajoittaa millään tavalla? Esimerkiksi Martial Gueroult katsoo tämän olevan mahdollista. Edes Descartesilla ei Gueroult'n mukaan Jumala voi vähentää omasta voimastaan. Jumala ei esimerkiksi voi tehdä itseään olemattomaksi tai ottaa itseltään pois jotain kykyä tai perfektiota. Esimerkkeinä Gueroult käyttää atomin jakamista ja tyhjiön luomista. (Gueroult 1953, 26–29; 1985, 20–21.)

Harry Frankfurt sen sijaan kiistää tämän näkemyksen täysin. Jumalan voimaa ei hänen mukaansa voi Descartesin filosofiassa rajoittaa millään tavalla. Kaikki ikuiset totuudet ovat lähtökohtaisesti samalla tasolla, eikä osaa niistä voi pitää toisia "ikuisempina". Frankfurtin mukaan *kaikki* on Jumalalle mahdollista – myös, että Jumala tietää, ettei häntä ei ole olemassa. (Frankfurt 1977, 48–53.) Frankfurt onkin *universaaliksi possibilismiksi* kutsutussa ratkaisussaan valmis nielemään katkeran kalkin katsomalla, että mikään ei ole välttämätöntä. Luodut ikuiset totuudet ovat "välttämättömiä" siinä mielessä, että ne kertovat meille meidän äärellisen ymmärryksemme rajat. Olisi kuitenkin väärin, jos Jumalan mahdollisuudet olisivat millään lailla äärellisen rajoittamia. Tästä johtuen luodut ikuiset totuudet paljastavat meille järjellisen, rationaalisen maailman, mutta ne eivät mahdollista pääsyä todellisuuteen sellaisena kuin Jumala on sen luonut. Koska myös Jumalan hyvyys on yksi ikuisista totuuksista, on meille psykologisesti pakottavaa hyväksyä, että Jumala ei petä meitä. Koska kyseinen pakottavuus ei kuitenkaan rajaa Jumalaa, emme absoluuttisessa mielessä voi tietää, pettäkö Jumala meitä vai ei. (*Ibid.*, 52.) Näin Frankfurt myös ratkaisee Ongelman II kiistämällä metafyyssisen korrespondenssin ja katsoen Descartesin kannan lopullisesta varmuudesta pohjaavan *koherenssiin* (väite on *tos*i, jos se on yhteensopiva muiden tosina pitämiemme näkemysten kanssa). Varmuudessa olisikin olemuksellisesti kyse evidenttien asiantilojen yhteensopivuudesta. (Ks. myös Frankfurt 2008, 35–36, 235–236.) Täten Frankfurtin mukaan Descartesin projekti kertoo meille vain meidän oman mieleemme rajoituksista, mutta se ei mahdollista pääsyä todellisuuteen sellaisena kuin se todella on. (Frankfurt 1977, 49–55.) Jumala voi tehdä ristiriitaisuuksista totta ilman minkäänlaisia rajoituksia. Tämä kykenee siis myös tekemään itsensä olemattomaksi.

On kuitenkin syytä katsoa, ettei tämä ole Descartesin *positio*. Vastauksissa Viidensiin Vastaväitteisiin hän suoraan toteaa, että ikuiset totuudet "epäilemättä vastaavat sitä *asioiden todellista luontoa* (*verae illi rerum naturae*), jonka tosi Jumala on säätänyt". (AT VII, 381; CSM II, 262; Teokset II, 287; kts. myös Curley 1978, 110–124; 1984.) Frankfurt on myöhemmin myöntänyt kritiikin oikeellisuuden ja ilmeisimmin luopunut koherenssitulkinnasta. (Frankfurt 1978, 37.) Frankfurtin kanta on myös ilmeisen ristiriitainen, sillä se välttämättä pohjaa yhteen muuttu-

mattomaan totuuteen, joka ei voi olla toisin: siihen, että Jumala on kaikkivoipa. (Ks. Cunning 2010, 197) On myös syytä muistaa Pettävä Jumala -skenaarion funktio. Pelkkä selvien ja tarkkojen havaintojen koherenssi ei itsessään riitä Descartesille täydeksi varmuudeksi. Pystyäkseen oikeuttamaan projektinsa *Mietiskelyissä* Descartes joutuu pitämään kiinni totuuden metafysisestä yhtäläisyydestä todellisuuden kanssa. Meidän havaitsemamme totuuden ja Jumalan luoman todellisuuden on oltava yhtäpitäviä. Frankfurtin tulkinta ei siis riitä vastaamaan Pettävän Jumalan skenaarioon.

Edwin Curleyn ratkaisuehdotus, *rajattu possibilismi*, puolestaan katsoo, että vaikka Jumala pystyy vapaasti luomaan ikuiset totuudet ne ovat silti todella ikuisia, kun Jumala on ne luonut. Koska Jumala on luonut ikuiset totuudet ikuisiksi, ovat ne välttämättömiä. Curley kuitenkin painottaa, että ne eivät ole *välttämättä* välttämättömiä. Jumala olisi voinut luoda myös toisenlaiset välttämättömyydet. Jumalan ikuisten totuuksien luominen tarkoittaa, että Jumala tahtoo ja ymmärtää ne ikuisesti. Koska Jumala on muuttumaton, myös hänen tahtomansa ikuiset totuudet ovat muuttumattomia. (Curley 1984, 576–583. Curley mainitsee Geachin tämän tulkinnan ensimmäiseksi edustajaksi. Geach 1973.) Ikuisten totuuksien rajaamisen kohdalla Curley on enemmän Gueroultin kuin Frankfurtin kannalla. Koska Jumalan muuttumattomuuden on tarkoitus taata ikuisten totuuksien välttämättömyys, olisi ongelmallista, jos kyseinen muuttumattomuus voisi olla toisin. Täten jotkin totuudet ovat ylemmän tason totuuksia kuin toiset ja siis Curleyn mielestä välttämättä välttämättömiä. (Curley 1984, 592–596.)

Curleynkin ratkaisu on kuitenkin ongelmallinen. Alanen ja Knuutila ovat esimerkiksi kritisoineet, että Curleyn mukaan Jumala ei kykenisi tekemään yksittäisistä totuuksista epätosia vaan ainoastaan luomaan sen mahdollisuuden, että ne voisivat olla epätotta. Tämä puolestaan olisi ristiriidassa Descartesin väitteen kanssa, että Jumala voisi tehdä matematiikasta epätotta. (Alanen & Knuutila 1988, 16.) Alanen on myös myöhemmässä artikkelissa todennut, ettei kukaan ole kyennyt tekemään tarkkaa erottelua Jumalasta riippuvien ja riippumattomien välttämättömyyksien välillä. (Alanen 2008, 353.) Cunning katsoo myös, että Curleyn ratkaisu vaatii hetken, jolloin Jumalan tahto on saattanut olla eri. Jumala on kuitenkin ikuinen ja täysin muuttumaton. (Cunning 2014a.)

Jonathan Bennett on tarjonnut ongelmaan kolmatta ratkaisua, jota hän itse kutsuu *konseptualismiksi*. (Alanen katsoo Frankfurtin olevan tulkittu väärin universaalina possibilismin kannattajaksi ja katsoo tämän itseasiassa olevan lähempänä konseptualismia. Alanen 2008, 353, 363. Ks. myös Alanen & Knuutila 1988, 48–49, viite 38.) Bennett aloittaa esittämällä, että Jumalan kaikkivoipuus on yleisesti ottaen ymmärretty Descartesilla väärin. Jumalan kaikkivoipa luonne ei Bennetin mukaan kulminoidu Jumalan kykyyn tehdä mitä vaan, vaan pikemminkin siihen, että kaikki on Jumalasta riippuvaista. Jumalan vapaus ikuisia totuuksia luodessaan ei Bennetille merkitse ääretöntä määrää mahdollisuuksia, joista Jumala voi valita. Sen sijaan luodessaan ikuisia totuuksia Jumala ei ole minkään ulkoisen pakottama. Bennett kuitenkin katsoo Descartesin olevan jossain määrin skitsofreeninen. Bennetin mukaan *Mietiskelyissä* Descartesin näkemys totuudesta on subjektivistinen tai pragmatistinen (koherenssi) ja muissa kirjoituksissa objektivistinen tai reaalinen (korrespondenssi). Tämä skitsofrenia on Bennetin mukaan omaksuttava, voidaksemme parhaiten selittää suurimman osan ongelmallisista teksteistä. Koska emme voi astua oman näkemyksemme ulkopuolelle, on meidän parasta hyväksyä konseptuaalinen kanta välttämättömyydestä, joka sisältyy omaan äärellisen mielemme toimintaan. Mitä puolestaan tulee mahdollisuuksiin Jumalalle, ne ovat käsityskykymme ulkopuolella. Jos yritämme ymmärtää niitä, yritämme astua ulos äärellisen mielemme kykeneväisyydes-

tä. Mieleemme olisi kenties voitu luoda erilaiseksi ja siksi ikuiset totuudet eivät ole välttämättömiä. Koska emme kuitenkaan äärellisinä kykene ymmärtämään äärettömyyttä, emme myöskään kykene saamaan todella kiinni Jumalan kyvyistä. (Bennett 1994, 656.) Bennett kykenee myös kiertämään ongelmat Frankfurtin positiossa sillä, että universaalissa possibilismissä äärellinen mieli yrittäisi nimenomaan saamaan otteen äärettömästä. Tästä syystä Bennettin ei tarvitse myöskään tehdä erottelua niiden ikuisien totuuksien välillä jotka ovat välttämättömämpiä kuin toiset. (Bennett 1994, 647–648.)

Silti Bennettin kannassakin on ongelmansa, joista osa on vastaavia kuin Frankfurtilla. Ensinnäkin Bennettin skitsofreeninen Descartes saattaa kyetä selittämään tietyt ongelmalliset kohdat, mutta ei toisia. Jos Descartes kannattaa metafyyisistä korrespondenssia tieteellisissä kirjoituksissaan, ei Bennettin ratkaisu riitä selittämään kaikkia Descartesin tekstejä. (Ks. Alanen 2008, 353.) Toiseksi, kuten olen esittänyt, Descartes kannattaa metafyyisistä korrespondenssia myös *Mietiskelyissä*. Tällöin Bennettin kanta ei ole riittävä ongelmiin, jotka se pyrkii ratkaisemaan. Descartesin lukeminen skitsofreenikkona ei ole kovinkaan vakuuttavaa. Loppujen lopuksi, Bennettin kanta ei eroa kovinkaan merkittävässä määrin Frankfurtin kannasta, minkä johdosta Bennett myös lankeaa samaan kuoppaan kuin Frankfurt. Jos ikuiset totuudet kertovat vain sen mikä on välttämätöntä äärelliselle mielelle, mutta eivät välttämättä ole yhdenmukaisia todellisuuden rakenteen kanssa, ei tulkinta riitä vastaamaan Pettävän Jumalan skenaarioon.

4. Johtopäätökset sekä ratkaisuluonnostelma

Edellisten ratkaisuyritysten jäljiltä on mahdollista tehdä muutama olennainen havainto. Ensinnäkin koko kysymys tuntuu olevan Descartesille, luoko Jumala ikuiset totuudet (kuten matemaattiset tosiseikat) vai ovatko ne Jumalasta riippumattomia? Jos Jumala ei loisi myös ikuisia totuuksia, Jumalan voima olisi niiden rajoittamaa, eikä hän olisi kaikkivoipa. Toiseksi koska Jumala on ikuinen ja muuttumaton on tämä tahtonut ja luonut ikuisia totuuksia *ikuisesti* (vrt. maailman luominen, jonka Descartes katsoo tapahtuvan tietyllä ajan hetkellä).⁴ Näihin Jumalan luomiin ikuisiin totuuksiin kuuluukin myös *kausalityetti*. Tästä syystä kysymykset luomisen ajanhetkestä ovat irrationaalisia, sillä ne perustuvat juuri Jumalan asettamiin ikuisiin totuuksiin. (Vrt. Cunningin kritiikki Curleysta, 2014a).

Mitä puolestaan tulee luotujen ikuisien totuuksien rajaamiseen, Jumalan olemassaolo vaikuttaisi jäävän niiden ulkopuolelle. Esimerkiksi Kirjeessä Mersennelle 6.5.1630 Descartes toteaa ”Jumalan eksistenssi on ensimmäinen ja ikuisin kaikista totuuksista, joita voi olla, ja vain siitä ovat kaikki muut peräisin.” (AT I, 150; CSMK, 24; Teokset I, 270.) Rajanvedon voisi siis tehdä luotujen sekä *ei-luotujen*, siis Jumalaa itseään koskevien, totuuksien välille. Jumalaa itseään koskevat totuudet eivät ole vain ikuisia vaan *ajattomia* – ylipäätään kaiken luodun ulkopuolella. Jumala itse on metafyyisestisesti absoluuttisen välttämätön, eikä voisi olla toisin. Sen sijaan luotua koskevat totuudet ovat metafyyisessä mielessä vain *kontingentisti* välttämättömiä. (Vrt. Kirje Meslandille 2.6.1644: AT IV 119; CSMK, 235; Teokset III, 376.) Tätä koskeva

⁴ Descartes kannattaa myös jatkuvan luomisen oppia, jossa Jumalan maailmanluonut akti on sama kuin millä tämä maailmaa säilyttää. Tarkalleen ottaen Jumala siis luo ikuisia totuuksia jatkuvasti uudestaan samalla lailla ylläpitäessään niitä. Tämä aspekti ei yllättävää kyllä ole saanut oikeastaan lainkaan huomiota osakseen.

epäselvyys kirjallisuudessa näyttää johtuvan välttämättömyyden tietyssä loogisessa systeemissä ja metafyyssisen välttämättömyyden keskinäisestä hämärtymisestä. Kolmion luonto on meidän loogisessa aktuaalisuudessamme välttämätön totuus, mutta tämän välttämättömyys voi silti olla metafyyssisesti kontingentti. Jumala olisi voinut luoda toisen aktuaalisuuden, jossa logiikka ja geometria ovat erilaiset. Osittain ongelma välttämättömien totuuksien kontingenttisuudesta nouseekin näiden kahden välttämättömyyden sekoittumisesta. Kysyessämme Jumalan voiman rajoista on meidän otettava huomioon, että tuo kysymys esitetään juurikin tietyn Jumalan luoman aktuaalisuuden puitteissa, jolloin arvioimme kysymystä oman loogisen välttämättömyyden käsitteemme avulla. Tätä Descartes tuntuu tarkoittavan tähdentäessään kykenevyyttämme käsittämään Jumalan äärettömiä mahdollisuuksia. (Vrt. myös AT VIII A, 14–15; CSM I, 201–201; Teokset III, 46.) Jumala on absoluuttisessa mielessä kykenevä luomaan loogisia ristiriitoja, mutta tämän mahdollisuuden tunnustaminen tarkoittaa vain sitä, että Jumala on kykenevä luomaan todellisuuden, jossa meidän aktuaalisuutemme tosi logiikka ei päde. Tällöin luodut ikuiset totuudet ovat aktuaalisesti välttämättömiä, mutta silti metafyyssisesti kontingentteja. Nämä aktuaaliset totuudet ovat kuitenkin ikuisia ja muuttumattomia sillä Jumala luo niitä ikuisesti ja on muuttumaton.⁵

Ratkaisuluonnostelmani yhdistää edellisten ratkaisuyritysten vahvuudet Pettävän Jumalan skenaarion edellyttämällä tavalla eli vaarantamatta Descartesin sitoutumista totuuden metafyyssiseen luonteeseen. Toimivan ratkaisun pitäisikin kyetä tarjoamaan kanta, jonka mukaan käsitän kolmion kulmien summaksi 180° koska: (1) Jumala on luonut minut niin ja (2) Se on totta todellisuudesta, niin kuin Jumala on sen luonut.

Tampereen Yliopisto

Kirjallisuus

- Adam, Charles & Paul Tannery (toim.) (1899–1908, 1963–1967), *Oeuvres de Descartes I–XII*, Vrin/C.N.R.S., Pariisi. [AT]
- Aho, Tuomo, Sami Jansson, Jari Kaukua, Mikko Yrjönsuuri (toim.) (2001–2005), *René Descartes: Teokset I–IV*, Gaudemus, Helsinki. [Teokset]
- Alanen, Lilli (2000), “Cartesian Doubt and Scepticism” teoksessa J. Sihvola (toim.), *Ancient Scepticism and Sceptical Tradition*, *Acta Philosophica Fennica* 66, Suomen Filosofinen Yhdistys, Helsinki, s. 255–270.
- (2008), “Omnipotence, Modality and Conceivability” teoksessa J. Broughton, & J. Carriero, (toim.), *A Companion to Descartes*, Blackwell Publishing, Oxford, s. 353–371.
- Alanen, Lilli & Simo Knuuttila (1988), “The Foundations of Modality and Conceivability in Descartes and his Predecessors” teoksessa S. Knuuttila, (toim.), *Modern Moralities: Studies*

⁵ Kiitos nimettömälle arvioijalle alkuperäisen ratkaisuluonnostelman kritiikistä ja ehdotuksesta sen parantamiseksi.

of the History of Modal Theories from Medieval Nominalism to Logical Positivism, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, s. 1–69.

- Bennett, Jonathan (1994), "Descartes's Theory of Modality" *The Philosophical Review* 103(4), s. 639–667.
- Broughton, Janet & John Carriero (toim.) (2008), *A Companion to Descartes*, Blackwell Publishing, Oxford.
- Cottingham, John, Robert Stoothoff & Dugald Murdoch (toim.) (1984–1985), *The Philosophical Writings of Descartes*, vol. 1–2, Cambridge University Press, Cambridge. [CSM]
- Cottingham, John, Robert Stoothoff, Dugald Murdoch & Anthony Kenny (toim.) (1991), *The Philosophical Writings of Descartes*, vol. 3, *The Correspondence*, Cambridge University Press, Cambridge. [CSMK]
- Cunning, David (2010), *Argument and Persuasion in Descartes' Meditations*, Oxford University Press, Oxford.
- (2014a), "Descartes' Modal Metaphysics" E. N. Zalta (toim.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, (kevät 2014), URL=
< <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/descartes-modal/> >
- (2014b), "The First Meditation: divine omnipotence, necessary truths, and the possibility of radical deception" teoksessa D. Cunning (toim.) *The Cambridge Companion to Descartes' Meditations*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 68–87.
- (toim.) (2014), *The Cambridge Companion to Descartes' Meditations*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Curley, E. M. (1978), *Descartes against the Skeptics*, Harvard University Press, Cambridge.
- (1984), "Descartes on the Creation of the Eternal Truths" *The Philosophical Review* 93(4), s. 569–597.
- Frankfurt, Harry G. (2008), *Demons, Dreamers, & Madmen*, Princeton University Press, Princeton (1. painos 1970).
- (1977), "Descartes on the Creation of the Eternal Truths" *The Philosophical Review* 86(1), s. 36–57.
- (1978), "Descartes on the Consistency of Reason" teoksessa M. Hooker (toim.), *Descartes: Critical and Interpretive Essays*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, s. 26–39.
- Geach, P.T. (1973), "Omnipotence" *Philosophy* 48(183), s. 7–20.
- Gueroult, Martial (1953), *Descartes: selon l'ordre des raisons*, vol. 2, Aubier, Paris.
- (1985), *Descartes' Philosophy Interpreted According to the Order of Reason*, vol. 2, E. Ariew (engl.), University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Hooker, Michael (toim.) (1978), *Descartes: Critical and Interpretive Essays*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Knuuttila, Simo (toim.) (1988), *Modern Moralities: Studies of the History of Modal Theories from Medieval Nominalism to Logical Positivism*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.

Sihvola, Juha (toim.) (2000), *Ancient Scepticism and Sceptical Tradition*, *Acta Philosophica Fennica* 66, Suomen Filosofinen Yhdistys, Helsinki.